

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854, OMUİFD Aralık 2025, 59: 423-443

Arap Dilinde Mazi Fiilinin Anlam Analizi

Meaning Analysis of the Past Verb in Arabic Language

Doç. Dr. Mustafa KESKİN¹

¹Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Gaziantep
· mkeskin6821@gmail.com · ORCID > 0000-0002-8508-3479

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 28 Ağustos/August 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 06 Ağustos/August 2025

Yıl/Year: 2025 | **Sayı – Issue:** 59 | **Sayfa/Pages:** 423-443

Atıf/Cite as: Keskin, M. "Arap Dilinde Mazi Fiilinin Anlam Analizi"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 59, Aralık 2025: 423-443.

ARAP DİLİNDE MAZİ FİİLİNİN ANLAM ANALİZİ

ÖZ

Arap dilinde kelimenin üç kısmından biri olan ve cümleye zaman anlamını katarak eylem/oluşun gerçekleşmesini belli bir zaman dilimine bağlayan fiil, vuku bulunduğu zamanı ifade etme bakımından mazi, muzari ve emir olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Söz konusu bu fiiller, kelimada herhangi bir karine olmadan kullanıldıklarında, mazi fiil, geçmişteki zamanı; muzari fiil, yakın gelecekteki zamanı; emir fiili ise şimdiki zamanı ifade etmektedir. Ancak bu fiiller bulundukları bağlam çerçevesinde değerlendirildiğinde, yukarıda belirtilen esas anlamlarının dışında farklı anlamlar da ifade edebilmektedir. Bu çalışmada özellikle fiilin üç kısmından biri olan mazi fiilin esas ve yan anlamları araştırılarak bağlamsal sebepler dolayısıyla ortaya çıkan bu farklı manalar tespit edilmeye gayret edilmiştir. Bu çerçevede konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak için çalışmanın girişinde konunun kavramsal çerçevesi verilmiştir. Bu bağlamda birlikte çalışmada konu edinilen mazi ve muzari fiillerinin tanımları verilerek bu iki fiil hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra mazi fiilinin yapısı ve özelliklerinden bahsedilmiş ve bu fiilin esasen geçmiş zamanı ifade ettiği birletilmekle beraber, bu zamanın bağlamsal faktörlere bağlı olarak kendi içinde farklı zaman dilimlerini ifade ettiğine değinilmiştir. Yanı sıra mazi fiilin sadece geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılan bir fiil olmadığını, bu fiilin bağlam gereği şimdiki zaman, gelecek zaman ve mutlak zamanı yanı sıra telep ve inşa anlamlarını da ifade ettiği zikredilmiştir. Bu itibarla Arap dilinde mazi fiilin söz konusu farklı anlamları ifade etmesine yol açan faktörlerin neler olduğu araştırılarak tespit edilmeye çalışılmış ve bu anlamların oluşmasına sebep olan faktörler, örnekler üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylece mazi fiilin bu farklı zaman dilimlilerinin ifade edildiği durumlar maddeler halinde ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Fiil, Mazi Fiil, İnşa, Analiz.

MEANING ANALYSIS OF THE PAST VERB IN ARABIC LANGUAGE

ABSTRACT

The verb, which is one of the three parts of the word in the Arabic language and connects the occurrence of the event to a certain time period by adding the meaning of time to the sentence, is divided into three parts in terms of expressing the time in which it took place: past, present and imperative. When these verbs are used without any indication in the sentence, the past verb refers to the time in

the past, the present verb refers to the time in the near future, and the imperative verb refers to the present time. However, when these verbs are evaluated within their context, they can reveal different time periods apart from their main meanings mentioned above. In this study, the primary and secondary meanings of the past tense verb, which is one of the three parts of the verb, were investigated and these different meanings that emerged due to contextual reasons were tried to be determined. In this context, the conceptual framework of the subject is given in the introduction of the study to help understand the subject better. Additionally, definitions of the past and present tense verbs are given, accompanied by explanatory information about these two verbs. Furthermore, the structure and characteristics of the past tense verb are discussed, highlighting that while its primary meaning denotes past time, it can also signify different time periods depending on contextual factors. Subsequently, considering that the past verb is not solely a verb used to express the past tense, it is mentioned that this verb also expresses the present tense, future tense and absolute tense depending on the context. Therefore, it has been tried to be determined by researching the factors that cause the past verb to express these different meanings in the Arabic language, and the factors that led to the formation of these meanings were analyzed with examples.

Keywords: Arabic Language, Verb, Past Tense, Meaning, Construction, Analysis.

MEANING ANALYSIS OF THE PAST VERBIN ARABIC LANGUAGE

Extended Summary

The verb, which is one of the three parts of the word and connects the occurrence of the event to a time by adding the meaning of time to the sentence, is divided into three parts in terms of expressing the time in which it took place: past, present and imperative. When aforementioned verbs are used without any indication in the sentence, the past verb refers to the time in the past, the present verb refers to the time in the near future, and the imperative verb refers to the present time. However, verbs sometimes can have different meanings depending on their context. In this study, the past verb, which is one of the three parts of the verb, has been subjected to semantic analysis with particular emphasis. In this context, in the introduction of the study, within the scope of the conceptual framework of the subject, explanatory information about the dictionary and terminological meaning of the verb, as well as the past and present verbs that are the subject of the study, is included. Furthermore, the structure and characteristics of the past verb are mentioned, and considering that the past verb is not only a verb used to express the past tense, it is also mentioned that this verb also expresses the meaning

of present tense, future tense and absolute tense. Thus the primary meaning of the past tense verb is stated to express past time, but it is also mentioned that it can indicate present time, future time, and continuity as follows: Although the past verb essentially expresses the past tense, this past tense is divided into three different time periods due to its context. It is possible to give them as follows: When the preposition *قد*/qad indicating verification (tahqeeq) is added to the beginning of the past tense verb, it expresses recent past time. When the khabar of the verb *كان*/kane which is one of the verbs of naqis, is brought as a past verb, it indicates that the past verb, which is khabar, occurred in a distant and interrupted past time. The usage of the past tense verb outside of these two cases indicates absolute past time relative to the time of speaking, which can be both recent and distant. When the past verb is one of the verbs expressing *ukûd*/buying and selling (agreement, contract), it mostly means present tense. Another meaning expressed by the past verb, deviating from its original meaning, is the future. It is possible to list the places where the past verb is used in the sense of the future, due to its context, as follows: When the past verb is used in prayers or curses, promises, situations that report events known to certainly occur in the future, when it is used with the future preposition *إِذَا*/iz, or when used with one of the conditional particles, it means the future time. The places where the past tense verb expresses both past and future time can be listed as follows: When the past tense verb is used after the hamza of equalization (tesviye), or after letters that give the meaning of encouragement (tahdid); when it is used to make a judgment on a matter; when it is used after the particle *هَيْسُ* (haysu), which means an adverb of place; when it is used as an adjective to an indefinite word; when it is used as silah for any of *ism'ul-mawsul*. The past verb expresses both past and future tense meaning in all these cases. The past tense verb, in some cases, is not limited to the past, future, or present tense given above, but can also carry a sense of continuity encompassing all three time periods simultaneously. That is, the meaning conveyed by the past tense verb can start from the past, continue in the present, and indicate that it will also exist in the future. The places where the past tense verb is used in this sense can be listed as follows: The places where *كان*/kane which is one of the naqis verbs, is used with the muzari verb; and when the khabar of *كان*/kane which is one of the naqis verbs, it is a conditional sentence. The past verb expresses continuity in these two cases. In conclusion, the results obtained from the research on the semantic function of the past tense verb can be summarized as follows: In the Arabic language, the primary meaning of the past tense verb is to express an event that occurred in the past. However, depending on the context, this time frame can represent different periods. In other words, it is understood that the past tense verb is not limited to its primary meaning but also conveys various secondary meanings. Therefore, it is concluded that the semantic range of the past tense verb in the Arabic language is broad.

GİRİŞ

Dil, insanlık tarihi boyunca bireyler arasındaki iletişimin sağlanmasında ana unsur olmuştur. İnsanlar fikirlerini, duygu ve düşüncelerini genellikle bu araçla ifade etmişlerdir. Dillerin farklılaşmasıyla beraber her dilin kendine ait bir takım özellikleri ve dilsel yapıları ön plana çıkmıştır. Bazı dillerin edebi yapısı öne çıkarken bazılarının ise sadeliği ön plana çıkmıştır. Sami dilleri koluna bağlı Arap dilinin de kendine ait bazı özellikleri vardır.^[1] Bu bağlamda oluşturulan Arap dili grameri, ilk başta günlük konuşmalarda başlayan dilsel hataları ve bunun sonucunda Kur'an-ı Kerim'in bile yanlış okunmasına sebep olan söz konusu hataların önlenmesini amaçlamıştır.^[2] Arap grameri literatüründe “*lahn*” (dil hatası) olarak adlandırılan bu hatalar, ilk önceleri Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında sadece şehirlerde yaşayan mevâlî/köleler ve dil bakımından zayıf Araplar arasında görülmüştür. Bu konuda Hz. Peygamber'in bizzat yanlış telaffuza müdahalede bulunduğu ve “*Kardeşinize yol gösterin. Zira o hata yapmıştır*” demek suretiyle yanlış telaffuzun düzeltilmesi emrini verdiği aktarılmıştır. Bununla birlikte Hz. Ömer'in; ok atmada başarısız olan bir topluluğun yanından geçerken onları eleştirmesi üzerine; *إنا قوم متعلمين /Biz öğrenmeye çalışan bir kavimiz.* sözlerine sinirlenerek “*Yemin ederim ki yanlış telaffuz sizin okçuluktaki hatalarınızdan daha beterdur.*” dediği rivayet edilmiştir.^[3] Söz konusu bu dil hatalarının daha sonra yaygınlaşması, dil uzmanlarının bir takım önlemler almalarına sebep olmuştur. Bu çerçevede alınan önlemler kapsamında nahiv ilminin ortaya çıktığı aktarılmıştır.^[4] Bu kapsamda Arapçanın doğru telaffuz edilmesine binaen Hz. Ali'nin emri ile Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688), ilk defa gramer kurallarını tespit ederek Arap nahvinin temellerini atmıştır.^[5] Gramer çalışmaları sonucunda oluşan kurallardan biri; Arap dilinde fiilin üç çeşidinden biri olan mazi fiil, geçmiş zaman manasını ifade ettiği gibi, birlikte kullanıldığı edat veya içinde yer aldığı bağlam gereği bazen farklı bir manaya da gelebilmesidir. Böylece Arap dilinde mazi fiili geçmiş zaman manasından çıkararak şimdiki veya gelecek zamana taşıyan edatlar bulunduğu gibi, fiilin yer aldığı bağlamın da söz konusu fiilin asıl manasından farklı bir manayı ifade

[1] Corcî b. Habîb Zeydân, *Tarihu âdâbi 'l-lugati 'l-Arabiyye* (Kahire: Darü'l- hilal, ts.), 1/35.

[2] İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş (Dimaşk: Dâru Ya'rib, 1425/2004), 2/368

[3] Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Mısır:el-Mektebetu'l-İlmiyye,1331/1913), 2/8; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu 'l-Udebâ* thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l İslamî,1993),1/23-25; Ahmed Tantavî. *Neşetu'n Nahvi*, (Kahire: Darü'l mearif, ts.),16; Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.),11; Tantavî. *Neşetu'n Nahvi*, 16;

[4] Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, 11-12; Hıdır Mûsâ Muhammed Hammûd, *en-Nahvu ve'n-Nuhât el-Medâris ve 'l-Hasâis* (Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1423/2003), 11.

[5] İbn Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed, *Nuzhetu 'l-Elibbâi fî Tabakâti 'l-Udebâ*, 3.Basım (Ürdün: Mektebet'ül-Menâr,1405/1985),18-23; Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, 11-12; Ali en-Necdi Nâsif, *Târihun-nahv* (b.y., Dâru'l-Maârif, ts.), 3; Mustafa Keskin, *Nahiv İlminde Vâdih Türü Eserler ve ez-Zübeydi'nin Kütübü'l Vâdih Adlı Eseri*,1. Basım (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 14-15.

etmesine sebep olabilmektedir. Bu itibarla mazi fiilinin nasıl bir mana ifade ettiğini tespit etmek ve buna göre anlamlandırmak başta Kuran'ı Kerim olmak üzere Arapça bir metnin doğru ve sahih bir şekilde anlaşılabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Zira Arap dilinde mazi fiilin anlamını geçmiş zaman yerine şimdiki veya gelecek zamana dönüştüren unsurlar yaygın bir şekilde yer almaktadır. Arap dilinde cümleyi oluşturan kelimeler üç kısma ayrılır. Bunlar isim, fiil ve harftir.^[6] Bu çalışmada mazi fiil konusu işleneceğinden dolayı kelimenin fiil kısmına dair bazı bilgilerin verilmesi faydalı olacağı kanaat edilmektedir

1. FİİLİN SÖZLÜK VE TERİMSSEL ANLAMI

Fiil sözlükte; Bir şeyi etkilemek, geçişli veya geçişsiz iş ve eylem anlamına gelmektedir.^[7] Terim olarak fiil ise; başka bir kelime ile kullanılmaya ihtiyaç duymadan, tek başına bir anlam ifade edebilen aynı zamanda içinde geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman anlamını taşıyan kelime türüdür. Arapça'da kelimenin üç kısmından biri olan fiil, mazi, muzari ve emir olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.^[8] Bu çalışmada mazi fiilinin yapısı, özellikleri, esas anlamı, muzari ve emir (talep) fiili anlamında kullanılması konusu ele alınacaktır. Bu bakımdan muzari ve emir fiillerine de kısaca değinilmekte fayda vardır.

1.1. Mazi Muzari ve Emir Fiillerinin Tanımı

Daha önce de ifade edildiği gibi, Arapça'da fiiller kendi içinde mazi, muzari ve emir kısımlarına ayrılmıştır.^[9] Bu fiillerin tanımı ve genel özellikleri şunlardır;

Mazi Fiil; ماضى/*meda* kökünden ism-ı fail olan ماضى/*mazi* kelimesi, gibi anlamlara gelmektedir. Örneğin; مضى الشيء مضى أي ذهب/*Bir şeyin geçmiş olması ve* أمرت/Emir uyguladım. anlamındadır.^[10] Nahiv âlimleri, mazi fiilini şöyle tanımlamışlardır; مَا دَلَّ عَلَى زَمَانٍ قَبْلَ زَمَانِكَ /*Konuşmacının içinde bulunduğu za-*

[6] İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl. *el-Usûl*, thk Abdülhüseyn el-Fetli (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 1/38; Câmi, Nûrüddin Abdurrahmân b. Nizâmiddin Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *el-Fevâidü'd-Diyâ'iyye, alâ kâfiyeti İbni'l-Hâcib* (Beyrut: Daru İhya-u't-Turasu'l-Arabi, 2009), 2/243-244; Abdülhamid, Muhammed Muhyeddin. *Sebilü'l hüdd tahkik şerh katinna* (Beyrut: er Risâle, 2023), 77.

[7] Ebû'l-Kâsım, Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât* 6. Basım (Beyrut: Daru'l marife, 2010), 384; Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru Sâdir, 2003), 11/528.

[8] İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/36; Câmi, *el-Fevâidü'd-Diyâ'iyye*, 1/230; Muhammed Muhyeddin, *Sebilü'l hüdd*, 77; Samerrâi, *Meâni'n-nahvi* (Umman: Daru'l-Fikir, 2000), 3/308.

[9] İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/38; Câmi, *el-Fevâidü'd-Diyâ'iyye*, 2/243-291; İbn Hişam, Cemaluddin Ebi Muhammed, Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ* (Lübnan: Daru'l-Fikir, 1994), 23; İbrahim es-Samerrâi, *el-fi'lu Zamanuhu ve Ebniyetuhu* (Bağdat; Matbaatü'l Anî, 1966), 16.

[10] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 15/283.

mandan önceki bir zamanda gerçekleşen bir olaya delalet eden fiil çeşididir. ^[11] örneğin; زَيْدٌ cümlesindeki mazi fiili, namazın geçmiş zaman diliminde gerçekleşmiş olduğunu ifade etmektedir.

Muzari Fiil; Muzari/مضارع kelimesi ise müfa‘ele babından ism-i fail olup sözlükte; benzeyen ve yakınlaşan gibi anlamlara gelmektedir; *Lisânü’l Arab’ta;* للشيء: أن يضارعه كأنه هو المضارعة /Bir şeyin başka bir şeye aynısıymış gibi benzemesidir. örneğin; “هذا ضرع هذا” أي مثله ” yani “Bu bunun benzeridir.” ^[12] Ayrıca kelime yapısı, anlamı ve ırabı bakımından (Her ikisinin de mümtedaya haber olabilmeleri) ism-i faile benzemesi nedeniyle الفعل المضارع /muzari fiil (ism-i faile benzeyen), olarak isimlendirilmiştir.

Dilciler, muzari fiilini şöyle tanımlamışlardır; “Başında (أ-ت-ي-ن) harflerinden biri bulunup, hem şimdiki zamana hem de gelecek zamana delalet eden fiil türüdür.” ^[13] örneğin; يُصَلِّي الرجل cümlesindeki muzari fiil, şimdiki ve gelecek zamana delalet etmektedir. Bazı dilciler de muzari fiilin, harflerin sayısı, ikinci harfin sakin olması ve mastardan türemiş olması bakımından ismi faile benzemesinden dolayı bu fiile “muzari”(benzeyen) adını vermişlerdir. ^[14]

Emir Fiil; Sözlükte الأَمْر، الحَادِثَةُ يُقَالُ أَمَرَ فُلَانٌ مُسْتَقِيمٌ “emir olay demektir, falan şahsın işi doğrudur.” denir. ^[15] Nahivcilerin ıstılahında ise, bir eylemin talebini sağlayan kalıptır. Emir fiili, yöneldiği kişiye bağlı olarak emr-i muhatab ve emr-i gaib olmak üzere ikiye ayrılır. Emr-i muhatab için örneğin; فُكِّبْ fiili ile muhatabın yazması talep edilmektedir. Emr-i gaib ise muzari fiilin başına cezmedici “lam” getirilmesiyle emir kalıbı sağlanmaktadır. örneğin; لِيُضْرَبْ زَيْدٌ /Zeyd dövsün. ^[16]

1.2. Mazi Fiilinin Özellikleri

Arap dilinde kelimenin her bir kısmı anlam bakımından birbirinden ayrıldığı gibi, yapısal özellikler bakımından da birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu itibarla mazi fiilinin de bir takım özellikleri vardır. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

^[11] İbn Serrâc, el-Usûl, 1/38; Câmi, el-Fevâid-ed-diyâiyye, 2/248; el-Meylâni, Muhammed b. Abdurrahim. Şerhül Muğni (İstanbul: Merkezü’l Haşimiye, ts.),317; İsam Nurüddin, el-Fi’l fi Nahvi İbni Hişâm 1. Basım (Beyrut: Dârü’l kütübi’l ilmiye, 2007),134.

^[12] İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, 8/222.

^[13] İbn Serrâc, el-Usûl, 1/38-39; Radıyyüddîn Necmü’l-eimme Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, Şerhu’l-Kâfiye. thk. Yahya Beşir Mısri (Suudi Arabistan, Vezaret et-talimi’l ‘Alî, 1996), 2/807; el-Meylâni, Şerhu’l-Muğni, 319.

^[14] İbn Serrâc, el-Usûl, 1/39; Câmi, el-Fevâid-ed-diyâiyye, 2/251-252; el-Meylani, Şerhül Muğni, 318-319.

^[15] İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, 4/27.

^[16] Câmi, el-Fevâid-ed-diyâiyye, 2/292; el-Meylani, Şerhül Muğni, 331-332.

1.2.1. Mebni Olması

Arap dilinde mebni; amillerin değişmesiyle son harekesi değişmeyip sabit kalan kelimelerdir. Bu kapsamda asli mebni olan kelime grubu; harfler, mazi ve emr-i hazır fiilleridir. Arapçadaki diğer mebni kelimeler ise, adı geçen bu asli mebnilere müşabehetten dolayı mebni kabul edilmiştir.^[17] Asli mebnilerden olan mazi fiil, cemi müzekker gaibde damme, cemi müennes, muhatap, muhataba ve mütekellim sıgalarında sükûn, diğer yerlerde ise fetha harekesi üzerine mebnidir.^[18] *ضَرَبَ/vurdu* ve *قَعَدَ/oturdu* kalıplarında olduğu gibi. Arap dili kaynaklarında mazi fiilinin zamme ve kesre yerine fetha üzerine mebni olması, bu fiilin ifade ettiği sözcük anlamıyla beraber geçmiş zaman anlamına da delalet etmesi hasebiyle ağır kabul edildiği, dolayısıyla dengenin sağlanması için ağır kelimeye hafif hareketin verilmesi uygun görüldüğü ifade edilmiştir.^[19]

Ancak bazı durumlarda mazi fiil, fetha yerine zamme ile bazı yerlerde ise fetha yerine sükûn ile de mebni olmuştur.^[20] Bu itibarla, mazi fiilinin sonunda eril çoğul alameti olan *و/vav* bulunması halinde zamme ile mebni olur.^[21] *قَامُوا/kalktılar; ذَهَبُوا/gittiler* örneklerinde olduğu gibi. Çünkü hareketin *و/vav* harfine uyum sağlaması kolay telaffuz bakımından daha münasip görülmüştür.^[22] Mazi fiilin sonuna harekeli *ت/ta* veya dişil çoğul alameti olan *ن/nun*'un bitişmesi halinde ise mazi fiili, sükûn üzerine mebni olur.^[23] Örneğin *كَتَبْتُ/yazdım* *نَصَرْتُ sen yardım ettin* *كَتَبْنَ/o kadınlar yazdılar* ve *نَصَرْنَ/o kadınlar yardım ettiler*.

1.2.2. Sonuna Sakin Müenneslik ت / Ta'sını Alması

Mazi fiilin özelliklerinden biri de sonuna müenneslik (dişil) alameti olan sakın *ث/ta*'nın bitişmesidir.^[24] *اَتَتْ/o bayan açtı* ve *كَتَبَتْ/o bayan yazdı* gibi. Mazi fiile bitişen bu sakın *ث/ta*, cümle içerisinde el takılı bir kelimeyle birlikte okunduğunda geçici olarak bir cer harekesi ile hareketlenir.^[25] *كَتَبْتُ الْبَيْتَ الْوَجِبَ/kız çocuğu ödevi yazdı*. cümlesinde olduğu gibi.

[17] Câmi, *el-Fevâid-ed-diyâiyye*, 2/17; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hem'u'l hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l cevâmi'*, thk. Abdulalî Salım (Beyrut: Mûessestü er-Risale, 1413/1992), 1/24-26.

[18] Câmi, *el-Fevâid-ed-diyâiyye*, 2/17-20. 250.

[19] Radiyyüddîn, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/804; Câmi, *el-Fevâid-ed-diyâiyye*, 2/17.

[20] İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve Belli's-sedâ*, 39.

[21] Meylani, *Şerhu'l-Muğni*, 343.

[22] Câmi, *el-Fevâid-ed-diyâiyye*, 2/251.

[23] Câmi, *el-Fevâid-ed-diyâiyye*, 2/250; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-sedâ*, 39.

[24] İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve Belli's-sedâ*, 39.

[25] Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi* (Kahire: Daru'l-Maârif, ts.), 1/51.

Mazi fiillerden bazılarının kullanım alanlarına binaen müenneslik alameti olan *sakin* ت/ta bitişmez. Bunlar taaccüp fiillerinden أفعل/ef'ale, medih fiillerinden حَبَّذا/hebbeza ve istisna fiillerinden عدا/eda, hela ve hâsâ fiilleridir. Bunun sebebi ise söz konusu fiillerin zikredilen manada kullanıldıklarında câmid (çekimsiz) fiil oluşlarıdır. Dolayısıyla bu fiiller, Arapçadaki *darb-ı meseller* gibi kullanıldıkları yere göre harf veya hareke değişikliğine uğramazlar.[26]

1.3. Mazi Fiilin Esas ve Yan Anlamları

Mazi fiili içinde bulunduğu bağlam veya başında bulunan edatlar gibi birtakım sebeplerden dolayı bazen esas anlamından çıkarak şimdiki zamanı veya gelecek zamanı ifade edebilmektedir. Bazen de talep ve inşa kastiyla kullanılmıştır. Arap dilciler mazi fiilin, asıl ve yan anlamlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çerçevede dilciler, herhangi bir karinenin olmadığı yerde mazi fiilin, geçmiş zamanı ifade ettiğini, karinenin varlığı halinde ise şimdiki zamanı, gelecek zamanı ve geniş zamanı da ifade edebildiğini kaydetmişlerdir.[27] Bu kapsamda mazi fiilin kullanıldığı şu beş anlamı; geçmiş zamandan ihbar, şimdiki zamandan ihbar geçmiş ve gelecek zamandan ihbar (istimrar) ve geniş zamandan ihbar başlıkları altında incelenecektir.

1.3.1. Mazi Fiilin Geçmiş Zamandan İhbar Anlamları

Mazi fiilin esas anlamı, bir eylemin geçmiş zaman diliminde vuku bulduğunu ifade etmektir. Bununla beraber, bu geçmiş zaman dilimi, yakın, uzak ve mutlak olması bakımından üç farklı zaman dilimine ayrılmaktadır.[28] Bu çerçevede mazi fiilinin ifade ettiği geçmiş zamanın yakın, uzak ve mutlak geçmiş zaman dilimini ifade etmesi örnekler üzerinde şu şekilde vermek mümkündür.

1.3.1.1. Mutlak Mazi Fiil

Mutlak mazi fiil, fiilin herhangi bir kayıt olmaksızın geçmiş zamanın bütün evreleri için kullanılması demektir.[29] Buna göre mutlak geçmiş zaman, konuşmacının konuştuğu zamandan önceki herhangi bir zamandır. Bu zaman hem yakın hem de uzak olabilir.[30] Bu anlamdaki mazi fiil, konuşmacının konuştuğu andan hemen önceki zaman dilimini ifade edebildiği gibi, konuştuğu andan çok önceki

[26] Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 1/50.

[27] Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Yaîş, *Şerhu 'l-Mufasssal* (Kahire: Matbaatu'l-Muniriyye, ts.), 8/147; Fadıl, Salih es-Samerrâî, *Meani 'n-nahvi*, 3/308; İsmâ Nürüddin, el-Fi'l fî Nahvi İbni Hişâm, 136-137; İbrahim es-Samerrâî, *el-fi 'lu Zamanuhu ve Ebniyetuhu*, 28-30.

[28] Câmi, *el-Fevâid-ed-diyâiyye*, 2/248-249; Süyûtî, *Hem 'u 'l hevâmi*, 1/24-26.

[29] İbn Yaîş, *Şerhu 'l-Mufasssal*, 8/110.

[30] Samerrâî, *Meani 'n-nahvi*, 3/308.

bir zaman dilimini de ifade edebilmektedir. Örneğin; مات محمد ومضى زيد /Muhammed öldü ve Zeyd gitti cümlelerinde mazi fiil, yakın veya uzak zaman yerine mutlak zamana delalet etmektedir.^[31] Aynı şekilde, زُتْ صديقي /Arkadaşımı ziyaret ettim, cümlesi, mutlak geçmiş zamanı ifade etmektedir. Yani söz konusu ziyaretin yakın bir geçmişte olabildiği gibi, uzak bir geçmişte de vuku bulduğuna muhtemeldir. Ancak cümleye أنس eklenecek رُزْتُ صديقي denildiğinde yakın geçmiş, السنة الماضية eklenerek ve رُزْتُ صديقي السنة الماضية şeklinde cümle kurulduğunda ise uzak geçmiş ifade edebilmektedir.^[32]

Mutlak mazi fiilin yakın zaman anlamında kullanıldığı örnek için şu ayeti vermek mümkündür; قَالَ إِنِّي ثَبْتُ آلَنَ /İşte ben şimdi tövbe ettim.^[33] ayetinde geçen ثَبْتُ fiili ile قَالَ آلَنَ جِئْتُ بِالْحَقِّ /Onlar “işte, şimdi sen, tam da hakkı bildirdin.”^[34] dediler. ayetinde yer alan جِئْتُ fiili, yakın geçmiş zaman anlamındadır.

Mutlak mazi fiilin uzak zaman anlamı için ise şu ayeti vermek mümkündür; خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ /Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır.^[35] ayetindeki خَلَقَ/yaratmıştır fiili uzak geçmişe işaret etmektedir. Böylece yukarıda da ifade edildiği gibi, mutlak mazi fiil bağlama ve karinelere bağlı olarak yakın hem de uzak geçmiş zaman anlamını ifade edebilmektedir.

1.3.1.2. Yakın Geçmiş Zaman

Mazi fiilinin başına فَدْ/kad edatı getirildiğinde yakın zamanda geçmiş ve bitmiş bir anlamı ifade eder. Örneğin: كَتَبَ مُحَمَّدٌ /Muhammed yazdı. denildiğinde yazma eyleminin geçmiş zamanda gerçekleştiği kesin olarak bilinse de yakın zamanda mı yoksa uzak zamanda mı gerçekleştiği bilinemez. Ancak aynı cümleye هُزْ/kad edatı eklenerek; فَدْ كَتَبَ مُحَمَّدٌ /Muhammed henüz yazmıştır. Formatıyla zikredildiğinde, فَدْ/kad edatı cümleye kesinlik anlamını katmakla beraber, mazi fiilinin anlamında dönüşümü sağlayarak, eylemin yakın bir zamanda gerçekleştiğini bildirmektedir.^[36]

İbn Yaiş (ö. 643/1245) فَدْ/kad harfinin takrip/yakınlaştırma anlamında da olduğunu, dolayısıyla mazi fiilinin başında kullanıldığında geçmiş zaman anlamını şimdiki zamana yakınlaştırdığını ifade ederek şu örneği vermektedir.

[31] İbrahim es-Samerrâi, *el-fi'lu Zamanuhu ve Ebniyetuhu*, 28.

[32] Nureddin, İsam, *el-Fi'lu ve z-Zemenu* 1. Baskı (Beyrut: el-Müessesetu'l Câmî'iyyetu li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1984), 54; Abdulmoain, Layla. *Amme Cüzünde Mazi Fiilin Delaleti, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.45.* 100 El-Mansûri, Ali Câbir,

[33] Nisa, 4/18.

[34] Bakara, 2/71.

[35] Ankebut, 29/44.

[36] Samerrâi, *Meani'n-nahvi*, 3/309.

فَقَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ /Yani şimdi tam namaz vaktidir.^[37] Mazi fiilinin başında kullanılan ve anlamını şimdiki zamana yaklaştıran فَكَ/kad edatı, Kur'an-ı Kerim'de de birçok ayette yer almaktadır. Örneğin; وَنَحْنُ إِذْ نَحْنَا اللَّهُ مِنْهَا /Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz.^[38]

Bu ayette yer alan فَكَ/kad edatı başında bulunduğu mazi fiilini geçmiş zaman anlamını şimdiki zamana yakınlılaştırarak “biz kurtulduktan sonra bir daha dönersek Allah'a karşı (yakın geçmişte) iftira etmiş oluruz.”^[39] demek istemişlerdir. Bu anlamda hal cümlesi mazi fiil cümlesi olduğunda da fiilin başına ق harfinin getirilmesi güzel görülmüştür.

1.3.1.3. Uzak (kesilmiş) Geçmiş Zaman

Mazi fiili, nakıs fiillerinden كَانَ fiilinin haberi olarak kullanıldığında, eylemin bir defa gerçekleştiği ve bittiği anlamına gelmektedir.^[40] Örneğin; وَلَقَدْ كَانُوا عَاهِدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤَلُّونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا /Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir.^[41] İbn Abbas (ö. 68/687-88) yukarıda verilen ayette bahsi geçen sözün, akabe biatında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen söz olduğunu ifade etmiştir.^[42] Dolayısıyla burada gerçekleşen söz verme eylemi bir defaya mahsus gerçekleşmiş ve bir daha tekrar etmemiştir. Mazi fiilinin uzak zamana delaleatine bir başka örneği de şu şekilde vermek mümkündür; لَقَدْ كَانَ فَعَلَ /O bir zamanlar yapardı. Bu cümledeki فَعَلَ mazi fiil uzak zaman dilimini ifade etmektedir.^[43]

1.3.2. Mazi Fiilin Yan Anlamları

Mazi fiil içinde yer aldığı bağlam veya başında bulunduğu edatlar gibi birtakım sebeplerden dolayı bazen esas anlamından çıkarak şimdiki veya gelecek zamanı ifade edebilmektedir. Bazen de talep ve inşa kastiyla kullanılabilir. Bu kapsamda mazi fiilinin ifade ettiği yan anlamları şu şekilde özetlemek mümkündür.

[37] İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 8/147; Ebû'l-Meâlî Celâlüddin el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni, *el-İzâh fî U'lûmi'l Belâğa* (Beyrut: Darü'l kütübî'l ilmiyye, 1423/2003), 71; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/53.

[38] Mülk, 67/9.

[39] Nâsirüddin Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil ve esrârü'l-te'vil* (İstanbul: Dersaadet Basım, ts.)1/349.

[40] Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 3/308.

[41] Ahzab, 33/15.

[42] Carullah Ebû'l-Kasım Zemahşeri Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi'l-te'vil*, thk. Adil Ahmed (Riyad: Mektebetu Ubeykan, 1998), 5/56.

[43] Ziyne, Kurfâ. *ed-Dilâletu'z zamaniye fi'l fi'li'l madi ve'l mudari' fi'n nassi'l Kureânî*, Cami'atu Muahammed el-Beşir Burc Bu'riric, Mecelle Dirase, 2017, s.38.

1.3.2.1. Şimdiki Zaman(Te'sis)

Arapça'da mazi fiil esas olarak geçmiş zamanı ifade etmek için va'z edilmiştir (konulmuştur). Ancak bazen mazi fiil, şimdiki zaman anlamını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Nahiv âlimleri mazi fiilin şimdiki zamanı ifade etmesini, mazi fiilin muzari fiil yerine kullanılabileceğine dair, belagat kaidesine dayandırmışlardır.^[44] Çünkü mazi fiil ile inşa anlamı kastedildiğinde lafız olarak mazi kalsa da mana olarak artık mazi değildir. Mazi fiilin şimdiki zaman anlamında kullanıldığı yerleri şu şekilde vermek mümkündür

a. Akit Sıgaları

Mazi fiil, ûkûd/alım satım (anlaşma, mukavele) fiillerinden olduğundan dolayı genellikle şimdiki zaman anlamına gelmektedir.^[45] Örneğin; *اِسْتَرَيْتُ /sattim*, *اِسْتَرَيْتُ /satın aldım* ve *هَبْتُ /hibe ettim* gibi fiiller genellikle şimdiki zaman anlamında kullanılmaktadır. Çünkü akitlerde kullanılan fiiller eylem ve mananın aynı anda ortaya çıktığını ifade eden fiillerdir.^[46] Yukarıda ifade edildiği gibi mazi fiilin şimdiki zaman anlamını ifade edebilmesi için söz konusu fiilin anlamsal olarak inşa olmasıdır. Aksi takdirde yukarıda zikredilen ukûd fiilleri bile geçmiş zaman anlamını ifade edecektir. Örneğin; *بَعْتُ دَارِي /evimi sattım* cümlesinden kastedilen, evini sattığını haber vermesi ise o zaman satma işinin geçmiş bir zamanda meydana geldiğini ifade eder. Ancak aynı cümle inşa anlamı kastedilerek ifade edilirse o zaman satma eyleminin konuşma esnasında gerçekleştiğini ifade eder. Dolayısıyla kelime lafız olarak mazi olsa bile mana olarak şimdiki zamanı ifade eder.^[47]

b. Mukarebe Reca ve Şuru'(Başlama) Fiilleri

Recâ/beklenti ve umut bildiren *عسى، أو شك* gibi fiillerin haberlerinin gelecekte vuku bulması beklentisinden dolayı lafız olarak mazi olmalarına rağmen mana olarak muzari anlamındadırlar.^[48] Örneğin; *أَوْ أَمْرٌ مِنْ عِنْدِهِ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ /Umulur ki Allah bir fetih, yahut katından bir emir getirecek.*^[49] *أَوْ شَكَتِ السَّمَاءُ أَنْ تُمْطِرَ /Ola ki yağmur yağar* cümlelerindeki *عسى* ve *أَوْ شَكَ* fiilleri gelecekte olması muhtemel bir olayın istendiği ve beklendiğini ifade etmek için kullanılmıştır. *بَدَأَ الطِّفْلُ يَمْشِي /Çocuk yürümeye başladı.* cümlesindeki fiili mazi şimdiki zamanı ifade etmektedir.

[44] Süyûtî, *Hem' u 'l hevâmi* ', 1/24-25; Kazvîni, *el-İzâh fî U'lûmi'l Belâğa*, 71; Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfî*, 1/53.

[45] Süyûtî, *Hem' u 'l hevâmi* ', 1/25; Samerrâi, *el-fi 'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 29.

[46] Süyûtî, *Hem' u 'l hevâmi* ', 1/58.

[47] Samerrâi, *Meani 'n-nahvi*, 3/312.

[48] İbn Yais, *Şerhu 'l-mufasssal*, 7/115-116; Süyûtî, *Hem' u 'l hevâmi* ', 2/133-134; İbn Hişam, Cema-lüddin Ebu Muhammed, Abdullah b. Yusuf. *Şerhu şuzûri 'z-zehab* (Beyrut: Daru İhya-u't-Turasu'l-Arabi, 2001), 103-104.

[49] Maide, 5/52.

c. Övgü Fiilleri

Mazi fiilin şimdiki zaman anlamında kullanıldığı yerlerden biri de övgü ve yergi fiilleridir.^[50] Örneğin; نعم الرجل زيد cümlesindeki نعم övgü fiili şimdiki zamanı ifade etmektedir. Aynı şekilde بنس الرجل عمرو cümlesindeki بنس fiili, şimdiki zaman anlamındadır.

1.3.2.2. Gelecek Zamandan İhbar

Mazi fiilin asıl manasından çıkarak ifade ettiği bir diğer yan anlam gelecek zaman anlamıdır. Böylece mazi fiil cümle içindeki konumuna ve bağlamına göre gelecekte gerçekleşecek bir eylemi ifade etmek için de kullanılabilir.^[51] Mazi fiil, aşağıda zikredilen durumlarda lafız olarak mazi olmakla birlikte, anlam olarak gelecek zamanla ilgilidir. Mazi fiilin gelecek zaman anlamında kullanıldığı yerleri şu şekilde vermek mümkündür.

a. Va'd-Va'id Anlamında Olması

Mazi fiil, va'd veya va'id gibi gerçekleşmesi kesin olduğuna inanılan olayları ifade etmek için muzari anlamında kullanılmaktadır.^[52] Mazi fiilin bu anlamı ifade etmesi iki şekilde gerçekleşmektedir:

1. Mazi fiil va'd anlamında kullanıldığı yerlerde gelecek zaman anlamına gelir. Çünkü va'd, geleceğe dair söz vermektir.^[53] Örneğin; اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ /Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik.^[54] ayetinde yer alan اَعْطَيْنَاكَ/sana (kevseri) verdik fiili, kalıp olarak mazi olmasına rağmen anlam bakımından gelecek zamanı ifade etmektedir. Çünkü ayette, ahiret gününde Hz. Peygamber'e (s.a.v.), "kevser"i verileceği va'd edilmektedir. Dolayısıyla ayetteki mazi fiil, gelecek zamanı ifade etmektedir.^[55]
2. Mazi fiil, gelecek zamanda gerçekleşeceği kesin olarak bilinen bir olayı haber veren/va'd eden cümlelerde kullanıldığında gelecek zaman anlamını ifade etmektedir.^[56] Örneğin; وَنُفِّخُ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ /Sûra üflenmiştir. Artık onlar kabirlerinden kalkıp rablerine doğru koşmaktadırlar.^[57]

[50] İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/39; Meylani, *Şerhu'l-Muğni*, 355; İsam Nürüddin, *el-Fi'l fi Nahvi İbni Hişâm*, 296.

[51] Hassân, Temmâm, *el-luğatu'l-Arabiyye ma'nâha ve mebnâha* (Mağrib: Daru'l-Beyza, 1994), 241-247.

[52] Radiyyüddîn, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/802; Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 1/24.

[53] Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/54.

[54] Kevser, 108/1.

[55] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 1/24; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/54.

[56] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 1/24; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/54.

[57] Yasin, 36/51.

Bu ayette yer alan نُفِخَ fiili, Kıyamet'in kopmasını haber veren bir olaydan söz etmektedir. Ayette yer alan mazi fiil, Kıyamet alametlerinden birine işaret ederek; *Sûr'a üfleneceğini ve herkesin kabrinden çıkarak mahşerede toplanacağını bildirmektedir*. Dolayısıyla gelecekte gerçekleşecek bir olayı işaret eden söz konusu mazi fiil, gelecek zaman anlamını ifade etmektedir.

b. Şart Edatları ile Kullanılması

Arap dilinde mazi fiil birçok durumda muzari anlamında kullanılır. Bu durumlardan biri de mazi fiilinin şart edatları ile birlikte kullanılması durumudur. Çünkü herhangi bir konuda şart koşturmak ancak gelecekte gerçekleşecek durumlarla alakalı bir olgudur.^[58]

Aşağıda şart edatlarından en çok kullanılan إِنْ ve إِذَا edatlarına yer verilmiştir. Geriye kalan şart edatlarına yer verilmemiştir. Ancak onların da إِنْ ve إِذَا gibi mazi fiil ile kullanıldıklarında manasını gelecek zamana taşıdıklarını ifade etmekte yarar vardır. Şart edatlarından إِنْ gerçekleşmesi muhtemel, şüpheli, az gerçekleşen veya asla gerçekleşmeyen manalarda kullanılır.^[59] Başka bir ifade ile إِنْ edatının şart koştuğu olaylar bazen gerçekleşmesi mümkün olsa da bazı durumlarda muhaldir. Örneğin; *فَإِنْ قَاتَلْتُمُ فَاتُّوْكُمْ فَاقْتُلُوْهُمْ* /Şayet sizinle savaşmaya kalkıştırlarsa o zaman onları öldürün.^[60] ayetinde müminlerin müşrikleri öldürmeleri için müşriklerin müminlerle savaşmaya kalkışmaları şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla kullanılan إِنْ edatının fiili şartı, *فَإِنْ قَاتَلْتُمُ فَاتُّوْكُمْ* /şayet sizinle savaşmaya kalkıştırlarsa gerçekleşmesi mümkün olan bir olaydır. Ancak *قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ* /De ki: Rahman'ın çocuğu olsa ona ibadet edenlerin başında ben olurum.^[61] ayetinde إِنْ edatının cevab-ı şartının *قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ* /Ona ibadet edenlerin başında ben olurum. Bu ayette Allah'ın çocuğunun olması fiili şarta bağlanmıştır. Dolayısıyla ayette yer alan إِنْ edatının fiili şartı olan *قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ* /De ki:Rahman'ın çocuğunun olması, gerçekleşmesi muhal bir olaydır.^[62] Böylece yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi إِنْ edatı mazi fiilinin anlamını muzari anlamına dönüştürmüştür.

İkinci şart edatı إِذَا /iza ise genelde gelecek zaman zarfıdır.^[63] Mazi fiilin إِذَا/iza zarfıyla kullanılması halinde, geçmiş zaman yerine gelecek zaman anlamını ifade eder.^[64] *إِنَّا أَنْصَرُّكَ إِذَا قَامَ رَبِّيْ* /hurma olgunlaşınca sana geleceğim ve

[58] Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 4/55.

[59] Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 4/69; Mustafa Keskin, *Şart Anlamındaki إِنْ ve إِنْ 'in Arap Dili ve Belâğatı Açısından Değerlendirilmesi: Bazı Ayetler Örneğinde*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat fakültesi dergisi yıl: 2019 cilt:19 sayı:2 s.529.

[60] Bakara, 2/191.

[61] Zuhurf,43/81.

[62] Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 5/458-459.

[63] Radiyyüddin, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/422.

[64] İbrahim es-Samerrâî, *el-fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 27.

Zeyd kalkınca sana yardım edeceğim. örneklerinde olduğu gibi. Kur'an'ı Kerim'de de mazi fiilin إِذَا ile kullanılmasından dolayı gelecek anlamını ifade ettiğine dair bir çok ayet bulunmaktadır. Buna örnek olarak şu ayeti vermek mümkündür:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ- وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ...

/Güneş, dürüldüğü zaman, Yıldızlar, bulanıp söndüğü zaman, Dağlar, yürütüldüğü zaman... [65] Mazi fiilin إِذَا ile kullanıldığında gelecek zamanı ifade ettiği bir başka örnek olarak şu ayeti vermek mümkündür; كَتَبَ عَلَيْكُمْ إِذَا خَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ /Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı. [66] Bu ayette yer alan كَتَبَ/farz kılındı hükmü, إِذَا edatıyla خَضَرَ/varma fiil-i şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla buradaki إِذَا edatından dolayı خَضَرَ fiilinin manası gelecek zamana taşınmıştır. Ancak mazi fiil bazı durumlarda gelecek zaman zarfı olan إِذَا ile de geçmişini ifade edebilmektedir. [67] Örneğin; حَتَّى إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّيِّئَيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا /Sonunda, iki dağın arasına varınca, orada nerdeyse hiç laf anlamayan bir millete rastladı. [68] Bu ayette yer alan mazi fiil, gelecek zaman zarfı إِذَا/iza, ile birlikte kullanılmakla birlikte geçmiş zaman anlamını ifade etmektedir. [69] Yukarıda verilen bilgileri özetleyecek olursak; mazi fiil gelecek zaman zarfı olan إِذَا /iza ile kullanıldığında genellikle gelecek zamanı ifade etmesiyle birlikte bazı durumlarda geçmiş zaman anlamını da ifade etmektedir.

Özetle mazi fiilin manasını muzari fiile dönüştüren sebep şart edatlarının cümleye yansıttığı şart (koşul) anlamıdır. Başka bir ifade ile mazi fiilinin anlamını gelecek zamana taşıyan olgu cümledeki koşul olgusudur. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi bir konu hakkında şart koşturmak ancak gelecek zamana dair bir olaydır.

c. Talep İçermesi (Dua ve Beddua Gibi)

Mazi fiili dua veya beddua için kullanıldığında gelecek zaman anlamını ifade eder. Çünkü dua ve beddua ancak gelecekte gerçekleşebilen hususlardır. Örneğin; اللَّهُمَّ مَكَّنَا عَزِيًّا /Allah seni yüce bir makama ulaştırsın ve غَفَّرَ اللَّهُ لَكَ /Allah seni iyilikle mükafatlandırsın veya قَاتَلَهُ اللَّهُ /Allah onu kahr etsin. gibi dua ve beddua cümlelerinde kullanılan mazi fiillerin mefhumu, gelecek zamanda gerçekleşmesi istenen hususlar olmasından dolayı bu fiiller, geçmiş zaman

[65] Tekvir, 81/1-3.

[66] Bakara, 2/180.

[67] Radiyyüddin, Şerhu'l-Kâfiye, 2/422.

[68] Kehf, 18/93.

[69] Radiyyüddin, Şerhu'l-Kâfiye, 2/422.

yerine gelecek zaman anlamını ifade etmektedir.[70] Bu durumda mazi fiil, inşa anlamını ifade etmektedir.

1.3.2.3. Geçmiş ve Gelecek Zamandan İhbar (İstimrar)

Arap dilinde mazi fiil başında bulunduğu edat veya bağlamdan dolayı esas anlamından farklı bazı anlamları ifade edebilmektedir. Mazi fiilin esas anlamının dışında ifade ettiği anlamlardan biri de süreklilik anlamıdır.[71] Başka bir ifade ile mazi fiil bazı durumlarda yukarıda zikredilen geçmiş, gelecek ve şimdiki zamana münhasır olmayıp, aynı anda bu üç zaman dilimini içinde barındıran süreklilik anlamına da gelebilmektedir. Yani bu durumda mazi fiil geçmişten başlayıp, şimdiki zamanda varlığını sürdüren ve gelecekte de var olacağını bildiren bir anlamı ortaya koyar. Mazi fiildeki bu süreklilik ve devamlılık anlamı genellikle nakıs fiillerden *كان* ile gerçekleşmektedir. Böylece *كان* fiilinin bu anlamı ifade etmesi aşağıdaki durumlarda olabilmektedir.[72]

a. Kâne/*كان* 'nin Haberinin Muzari Fiil Olması

Nakıs fiillerden *كان* muzari fiil ile birlikte kullanıldığında devamlılık anlamını ifade eder.[73] Başka bir ifade ile muzari fiil, *كان* fiilinin haberi olarak zikredildiğinde *كان* fiili, devamlılık ve süreklilik anlamını verir. Örneğin Kur'an'ı Kerim'de Hz. İsmail'den bahsedilirken şöyle buyurulmaktadır; *وَكَانَ يُأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ* / *Halkına namazı ve zekâtı emrederdi*.^[74]

Bu ayette *يَأْمُرُ* fiili muzari olup, *كان* fiilinin haberi konumundadır. Dolayısıyla ayette *كان* fiili, süreklilik ve devamlılığı ifade ederek, haberi olan *يَأْمُرُ/emrediyor*; anlamının bütün zamanları kapsadığına işaret etmektedir. Yani Hz. İsmail'in namaz ve zekata dair yapmış olduğu emir, hayatı boyunca devam edegelmiş bir fiildir. Yine Kur'an'ı Kerim'de takva sahiplerinden

bahsedilirken; *كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ/Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı*.^[75] buyurulmaktadır. Ayette *كان* fiilinin muzari fiil (*يَهْجَعُونَ*) ile birlikte zikredil-

[70] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 1/24.

[71] Râdiyüddîn, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/1033; Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 3/319; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/549.

[72] Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 3/319; Muhammed Muhyeddîn, *Sebilü'l hüdâ tahkik şerh katrinne*, 107.

[73] Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberra, *el-Muktadâb*, thk. Muhammed Abdülhalik (Kahire: İhyau't-turasu'l-Arabi, 1994), 4/118-125; Râdiyüddîn, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/1033; Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 3/319.

[74] Meryem, 19/55.

[75] Zâriyât, 51/17.

miş dolayısıyla süreklilik ifade etmektedir.^[76] Yani takva sahiplerinin az uyumaları süreklilik arz eden bir haslet olduğuna işaret etmektedir.

Zerkeşi (ö. 794/1392), hadis rivayetlerinde Hz. Peygamberden (s.a.v.) bahsedilirken kullanılan; *كان يصوم / O oruç tutardı* veya *كانا نفعل / Biz yapardık* gibi cümlelerde de devamlılık söz konusu olduğunu ifade ederek, fukâha ve usûl âlimlerinin çoğunun da bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.^[77] Yukarıda zikredilen ve mazi fiilin süreklilik ifade ettiğini belirtilen örnekler incelendiğinde bu sürekliliğin ve devamlılığın, geçmiş zaman diliminde vuku bulduğu ifade edilmekle beraber, söz konusu bu fiillerin ait olduğu kişilerin yaşam süreleri boyunca devam edegelen bir fiil olduğu anlaşılmaktadır. Böylece örneklerdeki mazi fiil, sadece geçmişte meydana gelmiş bir eylemi ifade etmekten ziyade, bu eylemin devamlılığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle örneklerdeki mazi fiilin esas manasının sınırlarını aşarak farklı bir anlama dönüşmüş olduğu ifade edilebilir.

b. Kâne/كان' nin Haberinin Şart Cümlesi Olması

كان fiilinin haberinin şart cümlesi olması halinde devamlılık ifade etmektedir.^[78] Çünkü bu durumda كان' nin ifade ettiği anlam, haber olan şartın gerçekleşmesine bağlanarak, şart cümlesindeki anlamın gerçekleştiği sürece devam edeceğini bildirmektedir. Örneğin; *كان محمدٌ إذا سُئِلَ أُعْطِيَ / Muhammed, kendisinden bir şey istendiğinde veren biridir.* cümlesinde Muhammed'in veren biri olması, kendisinden bir şey istenmesine bağlanmıştır. Dolayısıyla Muhammed'in bu özelliğinin devamlılık göstermesi o şarta bağlıdır. Başka bir örnekte ise; *كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ / Ne zaman onlara, "Allah'tan başka ilah yoktur" denilse (küstahlık edip) kibre kapılırlar.*^[79] Putperestlerin küstahlık edip kibre kapılmaları, onlara Allah'tan başka ilah olmadığının söylenmesine bağlanmıştır. Böylece ayetteki كانُوا fiilinin devam ve istimrarı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

1.3.2.4. Geniş Zamandan İhbar (Mutlak)

Arap dilinde mazi fiil, geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman anlamlarını ifade ettiği gibi bazen de geçmiş ve gelecek zamanı kapsayan geniş zamanı ifade etmektedir.^[80] Başka bir ifade ile mazi fiil içinde bulunduğu bağlama binaen, hem geçmiş hem de gelecek zaman anlamını kapsayan geniş zaman diliminde kullanılabilir. Mazi fiil, aşağıda verilen durumlarda geniş zamanı ifade etmektedir.

[76] el-Konevi, İsmüddin İsmail b. Muhamme. *Hâşiyetü'l Konevi* ala Tefsiri'l Beyzavî, 1. Basım (Beyrut: Dârü'l kütübi'l ilmiye, 2022), 18/208.

[77] Bedreddin, Zerkeşi, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru't-Turas, ts.), 4/125.

[78] Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 3/319.

[79] Sâffât, 37/35.

[80] Radıyyüddîn, *er-Razi ala kâfiyeti İbn Hacib*, 2/803; Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 1/24-25; Samerrâî, *Meani'n-nahvi*, 3/315; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/54.

a. Tesviye Hemzesinden Sonra Kullanıldığında

Mazi fiil tesviye (eşitleme) hemzesinden sonra kullanıldığında hem geçmiş hem de gelecek zaman anlamını ifade etmektedir.^[81]

فَالُوا سَوَاءً عَلَيْنَا أَوْ عَظُتْ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ / *Dediler ki: Sen öğüt versen de vermesen de bizce birdir.*^[82] ayetinde olduğu gibi. Başka bir örnekte ise سَوَاءٌ عَلَيَّ أَقَمْتُ أَمْ / *Senin kalkman veya oturman benim için birdir.* cümlesindeki mazi fiilleri hem geçmiş hem de gelecek zamanı kapsayan geniş zamanı bildirmektedir. Böylece mütekellem, muhatabının geçmişte veya gelecekte ayakta olması veya oturmasının kendisi için farketmediğini ifade etmiş olmaktadır.^[83]

b. Teşvik / تحريض Harflerinden Sonra Kullanıldığında

Teşvik etme harfleri beş tanedir. Bunlar; لَوْ، هَلْ، أَلَا، أَمْ harfleridir. Bu harflerin ortak yönü teşvik veya tevbih/kınama anlamını ifade ederek fiil cümlesinde kullanılmalarıdır.^[84] Mazi fiil bu harflerden sonra kullanıldığında geçmiş ve gelecek zaman anlamını vermektedir.^[85] Örneğin; وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ / *Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakinrlar.*^[86]

Bu ayette yer alan نَفَرَ mazi fiili, geçmiş zaman anlamını verdiği gibi gelecek zaman anlamına da gelmektedir. Böylece mazi fiil, iki farklı zamanı kapsayan geniş zaman dilimini ifade etmektedir.^[87]

c. Hüküm Vermek İçin Kullanıldığında

Mazi fiil bir konuda hüküm vermek için kullanıldığında geçmiş ve gelecek zamanı kapsamaktadır.^[88]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / *Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılın-*

[81] Radiyyüddin, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/1341-1349; Samerrâi, *Meani'n-nahvi*, 3/315.

[82] Şuara, 26/136.

[83] Süyûtî, *Hemû'l-hevâmi*, 1/24-25; Samerrâi, *Meani'n-nahvi*, 3/315.

[84] Radiyyüddin, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/1386; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 5/512.

[85] Radiyyüddin, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/803; Süyûtî, *Hemû'l-hevâmi*, 1/24-25; Samerrâi, *Meani'n-nahvi*, 3/315; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/55.

[86] Tevbe, 9/122.

[87] Samerrâi, *Meani'n-nahvi*, 3/315; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/55.

[88] Radiyyüddin, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2/803; Samerrâi, *Meani'n-nahvi*, 3/316.

di. *Umulur ki korunursunuz.*^[89] ayetindeki كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ mazi fiil, hem geçmiş i hem de geleceği kapsamaktadır. Çünkü İslam'ın temel ibadetlerinden biriyle alakalı bir nassın evrensel hüküm olması belli bir zaman dilimiyle sınırlı olmamasını gerektirmektedir. Böylece كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ/Farz kılındı. ifadesi bağlamından bağımsız olarak geçmişte farz kılındığını değil, bilakis şu andan başlayarak gelecekte de geçerli olacak biçimde bir mana ifade etmektedir.

d. كَلَّمَ ve كَلَّمَ dan Sonra Kullanıldığında

Mazi fiil, mekan zarfı anlamındaki حيث edatından sonra kullanıldığında bazen geçmiş bazen de geniş zaman anlamına gelmektedir.^[90] Geçmiş zamana فَإِذَا تَطَهَّرْتَ (Eşleriniz) iyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın.^[91] ayeti örnek verilebilir. Ayette أَمَرَ fiili حيث edatından sonra zikredilmiştir. Bu ayette mazi fiil geçmiş zamanı ifade etmektedir.^[92] Çünkü ayetten de anlaşılacağı üzere Allah'ın emri daha önce vuku bulmuştur. حيث edatından sonra zikredilen mazi fiil, bazen gelecek zaman anlamını da ifade edebilmektedir. Örneğin; وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ قَوْلَ وَجْهِكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ/Her nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir.^[93] Ayetinde حيث edatından sonra zikredilmiş olan خَرَجْتَ /yola çıkarsan. mazi fiili, gelecek zamanı ifade etmektedir.^[94]

Mazi fiil yukarıda حيث zarfında olduğu gibi كَلَّمَ edatından sonra da bazen geçmiş bazen de gelecek zamanı ifade eder.^[95] Örneğin كَلَّمَ جَاءَ أَمَّةٌ رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ/Ne vakit bir ümmete kendi peygamberi gelse onu yalanladılar.^[96] كَلَّمَ edatından sonra gelen جاء/geldi fiili aslına uygun olarak geçmiş zaman anlamındadır. Bazı durumlarda ise, كَلَّمَ dan sonra zikredilen mazi fiil gelecek zamanı ifade etmektedir. Örneğin; كَلَّمَ نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ/Onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka deriler ile değiştiririz ki acıyı duysunlar.^[97] ayetinde كَلَّمَ edatından sonra zikredilen نَضِجَ/pişti fiili gelecek zamanda/Kıyamet Gününde gerçekleşecek bir olayı ifade etmektedir.^[98]

[89] Bakara, 2/183.

[90] Radiyyüddîn, Şerhu 'l-Kâfiye, 2/803; Süyûtî, Hemû 'l-hevâmi', 1/24-26; Samerrâî, Meani 'n-nahvi, 3/316; Abbas Hasan, en-Nahvu 'l-vâfi, 1/55.

[91] Bakara, 2/222.

[92] Samerrâî, Meani 'n-nahvi, 3/316.

[93] Bakara, 2/149.

[94] Samerrâî, Meani 'n-Nahvi, 3/316; Abbas Hasan, en-Nahvu 'l-vâfi, 1/55.

[95] Radiyyüddîn, Şerhu 'l-Kâfiye, 2/803; Süyûtî, Hemû 'l-hevâmi', 1/25-26; Samerrâî, Meani 'n-nahvi, 3/316; Abbas Hasan, en-Nahvu 'l-vâfi, 1/55.

[96] Mü'minûn, 23/44.

[97] Nisa, 4/56.

[98] Süyûtî, Hemeû 'l-hevâmi', 1/24-26; Samerrâî, Meani 'n-nahvi, 3/316.

e. Nekreye Sıfat Olduğunda

Mazi fiil ile başlayan cümlelerin nekre bir kelimeye sıfat olarak kullanılması halinde cümledeki mazi fiil yerine göre geçmiş yerine göre geniş zaman anlamlarına gelebilmektedir.^[99] Örneğin; لَمْ يَعْمَلْ بِعِلْمِهِ /İlmi ile amel etmeyen birçok âlimi bilirim. cümlesinde nekre sözcüğe عالم sıfat olarak gelen عِلْمُهُ cümlesindeki mazi fiil, geçmiş zaman anlamına gelmekte iken^[100] نَضَرَ اللَّهُ إِمْرَأً سَمِعَ مَقَالَتِي، فَوَّغَاهَا فَأَذَاهَا^[101] Allah, benden bir şey işitip de, onu işittiği gibi aktaracak kimsenin yüzünü ak etsin.^[102] hadisinde mazi fiil olan سَمِعَ fiili nekre olan sözcüğe إِمْرَأً sıfattır. Fiil burada geçmiş zamanın yanı sıra geleceği de yani geniş zamanı kapsamaktadır.^[102]

SONUÇ

Arap dilinde fiil, cümleye zaman anlamını katarak ifade ettiği eylemin/oluşun geçmiş, gelecek veya şimdiki zaman dilimlerinde vuku'unu bildiren (ihbar) yahut isteyen (talep/inşa) unsurdur. Bu bağlamda fiil, mazi, muzari ve emir olarak üç kısma ayrılır. Bu fiiller, orijinal ve otantik anlamları itibarıyla; mazi fiil konuşma anından önceki bir geçmiş zamanı, muzari fiil, şimdiki ve gelecek zamanı; emir fiili ise konuşma anından sonraki zaman diliminde gerçekleşmesi istenilen talebi ifade etmektedir. Arap dilinde mazi fiilin orijinal anlamı konuşulduğu andan önce gerçekleşmiş bir olayı ifade etmek ise de, birlikte kullanıldığı edat veya yer aldığı bağlamdan dolayı bu esas anlamda bir değişim ve dönüşüm meydana gelebilmektedir. Mazi fiilin anlam analizini konu edinen bu çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir: Mazi fiil birlikte kullanıldığı edat veya bağlamsal faktörlere bağlı olarak; mutlak geçmiş zaman, yakın ya da uzak (kesilmiş) geçmiş zaman gibi kendi içinde farklılaşan zaman dilimlerini ifade edebilmektedir. Bununla birlikte mazi fiilin geçmiş zamanın dışında tali, marjinal olarak ifade ettiği yan anlamlarını ve bağlamlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Akitlerde/alım satım ve benzeri durumlarda da esas manasının dışına çıkarak şimdiki zaman anlamında kullanılmıştır.
2. Bazı durumlarda ise, gelecek zaman anlamında kullanıldığı görülmüştür. Bu çerçevede mazi fiil, va'd veya va'id anlamını ifade etmesi veya gerçekleşmesi kesin olduğuna inanılan olayları işaret etmesi, إِنْ ve إِذَا gibi şart edatları ile birlikte kullanılması ve dua veya beddua anlamında kullanılması

[99] Radiyyüddin, *Şerhu 'l-Kâfiye*, 2/804; Samerrâi, *Meani 'n-nahvi*, 3/316; Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 1/55.

[100] Süyûtî, *Himû 'l-hevâmi*, 1/25-26; Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 1/55.

[101] Ebu İsa muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi, *el-Cami-u 'l-Kebir*, thk. Beşşar Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Daru 'l-Garbi 'l-İslami, 1996), 4/393.

[102] Süyûtî, *Hem 'u 'l-hevâmi*, 1/24-26; Samerrâi, *Meani 'n-nahvi*, 3/317.

halinde, gelecek zaman anlamını ifade etmektedir. Bu durummda kullanılan mazi fiil, telep anlamını da ifade etmektedir.

3. Mazi fiilin, şimdi ve gelecek dışında ifade ettiği bir diğer anlamı da devamlılık ifade etmesidir. Bu durumdaki mazi fiil, yapılan eylemin konuşma anına kadar devam ettiğini gösteren sürekliliği bildirmektedir. Genellikle nakıs fiillerden كان/کane için geçerli olmaktadır. Söz konusu bu nakıs fiilin haberinin, muzari fiil veya şart cümlesi olması halinde bu anlamı ifade ettiği belirlenmiştir.
4. Ayrıca mazi fiili tesviye (eşitleme) hemzesi ve tahdid (teşvik) harfleri ile kullanılması, nassın ifade ettiği bir hükümde kullanılması, nekreye sıfat olması ve كلما حيث edatlarından sonra kullanılması halinde hem geçmiş hem de gelecek zamanı ifade etmektedir. Böylece araştırma neticesinde esas itibarıyla geçmiş zamanı bildiren mazi fiilin Arap dilindeki anlam yelpazesinin geniş olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülhamid, Muhammed Muhyeddin. *Sebilü'l hüda tahkik şerh katrinnda* Beyrut: er Risâle, 1. Basım, 2023.
- Abbas, Hasan. *en-Nahvu 'l-vâfi*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, ts.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Said Ebû Muhammed Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü'l-tenzil ve esrârü'l-te'vil*. 2 Cilt. İstanbul: Dersaadet Basım, ts.
- Câmî, Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmüddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *el-Fevâid 'ed-diyâiyye, alâ kâfiyeti İbni'l-Hacib*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhya-i't-Turasi'l-Arabî, 2009.
- Corcî, Zeydân b. Habîb. *Târihu adâbi'l-lugati'l-Arabiyye*. 4 Cilt. Kahire: Darü'l- hilâl, ts.
- Dayf, Şevkî. *el-Medârisu'n-Nahviyye* Kahire: Dâru'l-Maârif, ts. Fadıl, Salih es-Samerrâî. *Mea-ni'n-nahvi*. 4 Cilt. Umman: Daru'l-Fikir, 2000.
- Hassân, Temmâm. *el-Luğatu'l-Arabiyye ma'nâha ve mebnâha*. Mağrib: Dâru'l-Beyza, 1994.
- Meylani, Muhammed b. Abdurrahim el-Ömeri el-Meylani. *Şerhu'l-Muğni*. İstanbul: Merkezu'l Haşimiyye, ts.
- Mûsâ, Hıdır Muhammed Hammûd. *en-Nahvu ve'n-Nuhât el-Medâris ve'l-Hasâis*. Beyrût: Âle-mu'l-Kütüb, 1423/2003.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Muktadâb*. thk. Muhammed Abdülhalik. 5 Cilt. Kahire: İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1994.
- Keskin, Mustafa. *Şart Anlamındaki واذا ve في في Arap Dili ve Belağatı Açısından Değerlendirilmesi: Bazı Ayetler Örneğinde, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık 2019),525-538.
- Konevî, İsmâüddin İsmail b. Muhamme. *Hâşiyetü'l Konevî ala Tefsiri'l Beyzavî*. Beyrut: Dâru'l kütübi'l ilmiyye, 1. Basım, 20221.
- Nâsîf, Ali en-Necdi. *Târihun-nahv*. b.y., Dâru'l-Maârif, ts.
- Nisaburi, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vahidi. *el-Vasîf Fi Tefsiri'l-Kur'an'il-Mecid*. thk. Adil Ahmed, Abdülmevcud. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1994.
- Sâmerrâî, Fadıl Salih. *el-fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*. Bağdat: Matbaâtu'l-Âni, 1966.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Behru'l-Ulûm*. thk. Ali Muhammed Muavvid. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1993.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Hemeû'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Şirâzî, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-îcî. *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*. thk. Abdülhamit Hendâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2004.

- Teftâzânî, Sa'düddin. *Muhtasarü'l-meani*. thk. Abdülhamit Hendâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.
- Tirmizi, Ebu İsa muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Cami'ul-Kebir*. thk. Beşşar Avvâd Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1996.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth. Osman *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1331/1913.
- İbn Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed. *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*. Ürdün: Mektebet'ül-Menâr, 3. Basım, 1405/1985.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn. *Mukaddimetü İbn Haldûn*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru Ya'rib, 1425/2004.
- İbn Hişam, Cemaluddin Ebi Muhammed, Abdullah b. Yusuf. *Şerhu Katri'n-nedâ ve Belli's-sedâ*. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İbn Hişam, Cemaluddin Ebi Muhammed, Abdullah b. Yusuf. *Şerhu Şüzûri'z-zehab*. Beyrut: Dâru İh-yai't -Turâsi'l-Arabî, 2001.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2003.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Schl. *el-Usûl fî'n Nahvi*, thk Abdülhüseyn el-Fetli. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1996.
- İbn Yaiş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaiş b. Ali b. Yaiş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufasssal*. 8 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Muniriyye, ts.
- İsâm, Nureddin. *el-Fi'lu ve'z-Zemenu*. Beyrut: el-Müessesetu'l-Câmi'iyyetu li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1. Basım, 1984.
- İsam Nurüüddin, el-Fi'l fi Nahvi İbni Hişam Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2007.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım, Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgib. *el-Müfredât* Beyrut: Dâru'l-Marife, 6. Basım, 2010.
- Radıyyüddin, Necmü'l-eimme Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî. *Şerhu'l-Kâfiye*. thk. Yahya, Beşir Mısıri. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Vezaret et-talimi'l 'Alî, 1996.
- Hamevî, Ebü Abdillâh Şihâbüddin Yâkût. *Mu'cemu'l-Udebâ*. thk. İhsan Abbas. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l İslâmî, 1993.
- Zemaşşerî, Caru'l-lah Ebi'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî'l-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi'l-te'vîl*. thk. Adil Ahmed. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu Ubeykan, 1998.
- Zerkeşi, Bedreddin, Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*. Kahire: Daru't-Turâs, ts.
- Ziyye, Kurfa. *ed-Dilâletü'z zamaniye gi'l fi'li'l madi ve'l mudari' fi'n nassi'l Kueanî*, Cami'atu Muhammed el-Beşir Burc Bu'rîric, Mecelle Dirase, 2017, s.38.